O‘SMIRLARNING IJTIMOIY MOSLASHUVIDA OILAVIY MUHIT VA IJTIMOIY OMILLARNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK AHAMIYATI

Alisher Saydazimov
Iqtisodiyot va Pedagogika Universiteti Samarqand kampusi
alishersaydazimov755@gmail.com

Annotatsiya. *Mazkur maqolada o‘smirlik davrida ijtimoiy moslashuv jarayonining psixologik-pedagogik xususiyatlari, oilaviy muhit hamda ijtimoiy omillarning shaxs rivojlanishiga ta’siri tahlil etiladi. O‘smirlik davri shaxsning o‘zligini anglash, mustaqil fikrlash, ijtimoiy munosabatlarga kirishish va hayotiy qadriyatlarni shakllantirish jarayonida muhim bosqich hisoblanadi. Ushbu davrda ota-ona va farzand o‘rtasidagi munosabatlar, oiladagi psixologik muhit, tengdoshlar guruhi, ta’lim muassasasi va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimlari o‘smirning moslashuv imkoniyatlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Maqolada ijtimoiy moslashuvga ta’sir etuvchi asosiy omillar tizimlashtirilib, o‘smirlarning ijtimoiy-psixologik rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan psixologik-pedagogik yondashuvlar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.*

Kalit so‘zlar: *o‘smirlik, ijtimoiy moslashuv, oilaviy muhit, ijtimoiy omillar, psixologik qo‘llab-quvvatlash, shaxs rivojlanishi, ijtimoiy kompetensiya, pedagogik ta’sir.*

Аннотация. *В статье анализируются психологические и педагогические особенности процесса социальной адаптации подростков, а также влияние семейной среды и социальных факторов на развитие личности. Подростковый период является важным этапом формирования самосознания, самостоятельного мышления, социальных отношений и жизненных ценностей. В этот период взаимоотношения между родителями и подростками, психологический климат семьи, группа сверстников, образовательная среда и система социальной поддержки оказывают существенное влияние на процесс адаптации. В статье систематизированы основные факторы социальной адаптации подростков, а также разработаны психологические и педагогические*

подходы и практические рекомендации, направленные на поддержку их социально-психологического развития.

Ключевые слова: *подростковый возраст, социальная адаптация, семейная среда, социальные факторы, психологическая поддержка, развитие личности, социальная компетентность, педагогическое воздействие.*

Abstract*. This article examines the psychological and pedagogical characteristics of adolescent social adaptation and the influence of family environment and social factors on personality development. Adolescence is an important stage in the formation of self-awareness, independent thinking, social relationships, and personal values. During this period, parent-adolescent relationships, the psychological climate within the family, peer groups, educational institutions, and social support systems significantly influence the adaptation process. The article identifies and systematizes the key factors affecting adolescent social adaptation and proposes psychological and pedagogical approaches and practical recommendations aimed at supporting adolescents' social and psychological development.*

Keywords: *adolescence, social adaptation, family environment, social factors, psychological support, personality development, social competence, pedagogical influence.*

KIRISH

Bugungi globallashuv, axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi, ijtimoiy munosabatlarning o‘zgarishi va yoshlar hayotiga yangi kommunikatsiya vositalarining kirib kelishi shaxsning ijtimoiy muhitga moslashuvi masalasini yanada dolzarb qilib qo‘ymoqda. Ayniqsa, o‘smirlik davrida shaxsning ijtimoiy munosabatlar tizimiga kirishi, o‘z o‘rnini topishi, mustaqil qarorlar qabul qilishi va jamiyat tomonidan belgilangan me’yorlarni anglab borishi murakkab psixologik jarayon sifatida namoyon bo‘ladi.

O‘smirlik inson hayotidagi o‘ziga xos rivojlanish bosqichi bo‘lib, unda biologik, psixologik va ijtimoiy o‘zgarishlar bir-biri bilan uzviy bog‘liq holda kechadi. O‘smir o‘zining bolalik davridagi qarashlaridan asta-sekin uzoqlashib, mustaqil shaxs sifatida namoyon bo‘lishga intiladi. U o‘z imkoniyatlarini baholash, tengdoshlari bilan munosabatlarni shakllantirish, kattalar tomonidan tan olinish va jamiyatda muayyan mavqega ega bo‘lish ehtiyojini his qiladi. Mazkur ehtiyojlarning qondirilishi yoki qondirilmasligi o‘smirning ijtimoiy moslashuviga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Ijtimoiy moslashuv jarayoni faqat o‘smirning mavjud muhitga moslashishi bilan cheklanmaydi. U, shuningdek, o‘smirning ijtimoiy munosabatlarda faol ishtirok etishi, o‘z fikrini bildira olishi, muammolarni mustaqil hal qilishi, ijtimoiy me’yorlarni anglab yetishi va o‘z imkoniyatlarini namoyon etishi bilan ham tavsiflanadi. Shu sababli o‘smirlarning ijtimoiy moslashuvini o‘rganishda shaxsning individual xususiyatlari bilan bir qatorda uning yashash muhiti, oilaviy munosabatlar, ta’lim sharoitlari va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimlarini ham kompleks tahlil qilish zarur.

Oilaviy muhit o‘smirning dastlabki ijtimoiy tajribasi shakllanadigan asosiy makon hisoblanadi. Oilada mavjud bo‘lgan o‘zaro hurmat, ishonch, mehr, muloqot va hamkorlik munosabatlari o‘smirning o‘ziga bo‘lgan munosabati, boshqalarga ishonishi va ijtimoiy vaziyatlarga munosabat bildirishida muhim rol o‘ynaydi. Aksincha, nizoli munosabatlar, doimiy tanqid, emotsional befarqlik, haddan tashqari nazorat yoki e’tiborsizlik o‘smirning psixologik holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Shu nuqtayi nazardan, o‘smirlarning ijtimoiy moslashuv jarayonida oilaviy muhit va ijtimoiy omillarning o‘zaro ta’sirini ilmiy jihatdan o‘rganish, moslashuvga yordam beruvchi va to‘sqinlik qiluvchi omillarni aniqlash, shuningdek, samarali psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini ishlab chiqish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Maqolaning maqsadi – o‘smirlarning ijtimoiy moslashuv jarayonida oilaviy muhit va ijtimoiy omillarning psixologik-pedagogik ahamiyatini tahlil qilish hamda ularni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan amaliy yondashuvlarni asoslash.

O‘SMIRLIK DAVRIDA IJTIMOIY MOSLASHUVNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Ijtimoiy moslashuv shaxsning ijtimoiy muhit talablariga muvofiq faoliyat yuritishi, mavjud munosabatlar tizimiga kirishi, ijtimoiy me’yorlar va qadriyatlarni o‘zlashtirishi hamda o‘zining individual imkoniyatlarini namoyon etish jarayonidir. Mazkur jarayon o‘zaro ta’sirning ikki tomonlama xarakteriga ega: bir tomondan, shaxs muhit talablariga moslashadi, ikkinchi tomondan, o‘z faoliyati va munosabatlari orqali muhitga ta’sir ko‘rsatadi.

O‘smirlik davrida ijtimoiy moslashuvning mazmuni o‘zgarib, uning murakkabligi ortadi. O‘smir endilikda faqat ota-ona yoki pedagog ko‘rsatmalariga tayanib faoliyat yuritmaydi, balki o‘z qarashlari, qiziqishlari va ehtiyojlariga muvofiq munosabatlarni shakllantirishga intiladi. Shu sababli mazkur davrda mustaqillikka intilish, o‘z fikrini himoya qilish, tengdoshlari bilan

muloqotga ehtiyoj, o‘zini namoyon etish va ijtimoiy tan olinish kabi xususiyatlar kuchayadi.

O‘smirning ijtimoiy moslashuvi uning o‘zini anglash jarayoni bilan ham uzviy bog‘liq. O‘zini anglash shaxsning o‘z xususiyatlari, imkoniyatlari, qobiliyatlari, kamchiliklari va jamiyatdagi o‘rnini tushunishga intilishi orqali namoyon bo‘ladi. O‘smir o‘zini boshqalar bilan taqqoslash orqali o‘ziga baho berishga harakat qiladi. Bunda tengdoshlarining munosabati, ota-onaning bahosi, pedagoglarning fikri va jamiyatda qabul qilingan mezonlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Ijtimoiy moslashuvning muvaffaqiyatli kechishi o‘smirda o‘ziga ishonch va adekvat o‘zini baholash, muloqotga kirishish va munosabatlarni o‘rnatish, his-tuyg‘ularini anglash va boshqarish, ijtimoiy vaziyatlarni tahlil qilish, muammolarni mustaqil hal qilish, mas’uliyatni his etish hamda boshqalarning fikri va individual xususiyatlariga hurmat bilan munosabatda bo‘lish kabi psixologik xususiyatlarning shakllanishiga yordam beradi.

O‘smirning moslashuv jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklar har doim ham uning shaxsiy kamchiliklari bilan bog‘liq bo‘lmaydi. Ayrim holatlarda ijtimoiy muhitning talab va imkoniyatlari o‘smirning ehtiyojlariga mos kelmasligi, oilada qo‘llab-quvvatlashning yetarli emasligi, tengdoshlar tomonidan qabul qilinmaslik yoki ta’lim muhitidagi psixologik muammolar moslashuv jarayoniga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shuning uchun o‘smirning ijtimoiy moslashuvini baholashda uning xulq-atvorini alohida holat sifatida emas, balki shaxs va ijtimoiy muhit o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar tizimida o‘rganish maqsadga muvofiqdir.

OILAVIY MUHITNING O‘SMIR IJTIMOIY MOSLASHUVIGA TA’SIRI

Oila shaxsning ijtimoiylashuv jarayonidagi birlamchi institut bo‘lib, unda insonning dastlabki muloqot tajribasi, axloqiy qarashlari, qadriyatlari, xulq-atvor me’yorlari va emotsional munosabatlari shakllanadi. O‘smirlik davrida oilaning tarbiyaviy ta’siri o‘zgarishi mumkin, biroq uning psixologik ahamiyati kamaymaydi. O‘smir mustaqillikka intilgan sari oilada unga nisbatan munosabatlarning ham o‘zgarishi, ya’ni bolani faqat nazorat qilishdan uning shaxsiy fikri va ehtiyojlarini tan olishga o‘tish zarurati yuzaga keladi.

Oiladagi psixologik muhit o‘smirning emotsional xavfsizlik hissini shakllantiruvchi asosiy omillardan biridir. Emotsional xavfsizlik o‘smirning o‘z fikrlarini erkin bildira olishi, xatolaridan qo‘rqmasligi, muammolarini yaqinlari bilan muhokama qilishi va yordam so‘rashi imkoniyatini yaratadi. Bunday

sharoitda o‘smir o‘zini oilaning muhim a’zosi sifatida his qiladi va o‘z qobiliyatlarini rivojlantirishga intiladi.

Ota-ona va farzand o‘rtasidagi muloqot ochiq, samimiy va hurmatga asoslangan bo‘lishi o‘smirning o‘z fikrini bildirish, muammolarini muhokama qilish va ijtimoiy vaziyatlarni to‘g‘ri baholash qobiliyatini rivojlantiradi. Ota-onaning o‘smir fikrini tinglashi, uning his-tuyg‘ularini tan olishi va munosabat bildirishda shaxsiyatini kamsitmasligi ishonchli munosabatlarning shakllanishiga yordam beradi.

Oiladagi psixologik iqlim ham moslashuvga ta’sir ko‘rsatadi. Oilada tinchlik, o‘zaro hurmat, hamkorlik va emotsional qo‘llab-quvvatlash mavjud bo‘lsa, o‘smir o‘zini xavfsiz his qiladi. Doimiy nizolar, keskinlik va o‘zaro ayblashlar esa o‘smirning emotsional holati, xulq-atvori va boshqa insonlar bilan munosabatlariga ta’sir qilishi mumkin.

Tarbiya uslubi ham muhim omildir. Haddan tashqari qattiqqo‘l, avtoritar tarbiya o‘smirning mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish imkoniyatlarini cheklashi mumkin. Haddan tashqari erkinlik va nazoratning yetishmasligi esa ijtimoiy me’yorlarni anglash va mas’uliyatni rivojlantirish jarayonida qiyinchiliklarni keltirib chiqarishi ehtimoli mavjud. Shu sababli o‘smirlik davrida talabchanlik va qo‘llab-quvvatlash, nazorat va mustaqillik, mas’uliyat va ishonch o‘rtasidagi muvozanatni saqlash muhimdir.

Oilalarning ijtimoiy va iqtisodiy imkoniyatlari o‘smirning ta’lim, rivojlanish va ijtimoiy faoliyat imkoniyatlariga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Biroq moddiy sharoitning o‘zi ijtimoiy moslashuvni to‘liq belgilab bermaydi. Oiladagi mehr, qo‘llab-quvvatlash, psixologik barqarorlik va o‘smirga bo‘lgan munosabat ham muhim resurs hisoblanadi.

Oila orqali o‘smir mehnatga munosabat, mas’uliyat, halollik, hurmat, hamkorlik, o‘zaro yordam va boshqa ijtimoiy qadriyatlarni o‘zlashtiradi. Ushbu qadriyatlar uning tengdoshlari va boshqa ijtimoiy guruhlar bilan munosabatlarida namoyon bo‘ladi. Demak, oilaviy muhit o‘smirning ijtimoiy moslashuvi uchun muhim psixologik resurs vazifasini bajaradi.

IJTIMOIY OMILLARNING O‘SMIR MOSLASHUVIGA TA’SIRI

O‘smirning ijtimoiy moslashuvi faqat oilaviy munosabatlar bilan belgilanmaydi. U kengroq ijtimoiy muhit – ta’lim muassasasi, tengdoshlar guruhi, mahalla, ijtimoiy tarmoqlar, madaniy qadriyatlar va jamiyatdagi munosabatlar tizimi bilan ham bog‘liq. Ijtimoiy omillar o‘smirning xulq-atvori, dunyoqarashi,

qiziqishlari, o‘ziga bo‘lgan munosabati va kelajakdagi maqsadlarini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Tengdoshlar bilan muloqot o‘smirlik davrida alohida ahamiyat kasb etadi. O‘smir o‘z tengdoshlari orasida o‘zini namoyon qilish, qabul qilinish, fikr almashish va o‘zining ijtimoiy mavqeini aniqlashga intiladi. Tengdoshlar guruhi o‘smirning xulq-atvoriga ijobiy yoki salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Ijobiy ijtimoiy guruhlar o‘smirda hamkorlik, o‘zaro yordam, mas’uliyat, muloqot va jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Salbiy guruhiy ta’sir esa o‘smirning ijtimoiy me’yorlardan chekinishi yoki guruh bosimi ostida o‘z qarashlarini o‘zgartirishiga sabab bo‘lishi mumkin.

Ta’lim muassasasi o‘smirning ijtimoiy moslashuviga ta’sir ko‘rsatuvchi muhim muhit hisoblanadi. Pedagoglar bilan munosabat, sinf yoki guruhdagi psixologik iqlim, ta’lim jarayonidagi muvaffaqiyat va qiyinchiliklar o‘smirning o‘ziga bo‘lgan munosabatini shakllantiradi. O‘smirning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish, uning qobiliyatlarini rivojlantirish, faol ishtirokini rag‘batlantirish va psixologik xavfsiz muhit yaratish ijtimoiy moslashuvning samarali kechishiga xizmat qiladi.

Zamonaviy o‘smirlarning ijtimoiy hayotida internet va ijtimoiy tarmoqlar muhim o‘rin tutadi. Raqamli muhit o‘smir uchun axborot olish, muloqot qilish, o‘z qiziqishlarini rivojlantirish va yangi ijtimoiy aloqalarni shakllantirish imkoniyatlarini yaratadi. Shu bilan birga, o‘smirning o‘zini boshqalar bilan taqqoslashi, virtual tasdiqlanishga ortiqcha ehtiyoj sezishi, kiberbulling yoki salbiy axborot ta’siriga duch kelishi kabi muammolar ham yuzaga kelishi mumkin. Bunday vaziyatlarda raqamli savodxonlik, tanqidiy fikrlash va ota-ona hamda pedagoglarning yo‘naltiruvchi yordami muhim ahamiyatga ega.

Mahalla, jamoat tashkilotlari, sport va madaniy to‘garaklar, yoshlar tashkilotlari o‘smirning ijtimoiy faoliyatini rivojlantirish imkonini beruvchi muhitlar hisoblanadi. Ushbu muhitlarda o‘smir turli ijtimoiy rollarni bajarish, jamoa bilan hamkorlik qilish, tashabbus ko‘rsatish va ijtimoiy mas’uliyatni his etish tajribasiga ega bo‘ladi. O‘smirning ijtimoiy faoliyatga jalb qilinishi uning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish, qobiliyatlarini namoyon etish va ijtimoiy munosabatlar doirasini kengaytirishga yordam beradi.

O‘SMIRLARNING IJTIMOIY MOSLASHUVIGA TA’SIR ETUVCHI OMILLARNING TIZIMLI TAHLILI

O‘smirlarning ijtimoiy moslashuvini individual, oilaviy va ijtimoiy darajalarda tahlil qilish maqsadga muvofiq. Mazkur omillar bir-biridan mustaqil emas, balki o‘zaro ta’sir etuvchi tizim sifatida namoyon bo‘ladi.

Omillar guruhi	Asosiy tarkibiy qismlar	Moslashuvga ta’siri
Individual omillar	O‘zini baholash, temperament, emotsional barqarorlik, muloqot ko‘nikmalari	Ijtimoiy vaziyatlarga munosabatni belgilaydi
Oilaviy omillar	Ota-ona munosabati, oilaviy iqlim, tarbiya uslubi, qo‘llab-quvvatlash	Ishonch, xavfsizlik va mustaqillikni rivojlantiradi
Ta’lim omillari	Pedagogik munosabat, guruh iqlimi, ta’limdagi muvaffaqiyat, psixologik xizmat	Ijtimoiy ishtirok va qobiliyatlarni namoyon etishga yordam beradi
Tengdoshlar omili	Do‘stlik, guruhga mansublik, ijtimoiy qabul, guruh bosimi	Ijtimoiy identifikatsiya va xulq-atvorga ta’sir qiladi
Raqamli omillar	Ijtimoiy tarmoqlar, virtual muloqot, axborot iste’moli	Muloqot imkoniyatlarini kengaytiradi va ayrim xavflarni yuzaga keltiradi
Ijtimoiy muhit	Mahalla, jamoat tashkilotlari, sport va madaniy faoliyat	Ijtimoiy faollik, mas’uliyat va hamkorlikni rivojlantiradi

Mazkur tahlil shuni ko‘rsatadiki, o‘smirning ijtimoiy moslashuvini faqat bitta omil asosida tushuntirish yetarli emas. Masalan, oiladagi qo‘llab-quvvatlovchi munosabatlar ta’lim muassasasidagi salbiy tajribalarni yengib o‘tishga yordam berishi mumkin. Shuningdek, pedagog yoki psixolog tomonidan ko‘rsatiladigan yordam o‘smirning oilaviy muhitdagi qiyinchiliklarga nisbatan barqarorligini kuchaytirishi mumkin. Shu sababli ijtimoiy moslashuvni qo‘llab-quvvatlashda turli muhitlarning o‘zaro hamkorligini ta’minlash, o‘smirning ehtiyojlarini individual tarzda aniqlash va unga mos psixologik-pedagogik yordam ko‘rsatish zarur.

O‘SMIRLARNING IJTIMOIY MOSLASHUVINI QO‘LLAB-QUVVATLASHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK YO‘NALISHLARI

O‘smirlarning ijtimoiy moslashuvini rivojlantirish jarayoni tizimli, uzluksiz va individual xususiyatlarga asoslangan bo‘lishi lozim. Bunda oila, ta’lim

muassasasi, psixolog va ijtimoiy muhit o‘rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyatga ega.

1. Psixologik diagnostika va individual yondashuv. O‘smirning ijtimoiy moslashuv darajasini aniqlashda uning muloqot ko‘nikmalari, o‘zini baholashi, emotsional holati, ijtimoiy munosabatlari va muammolarni hal qilish usullari o‘rganilishi lozim. Diagnostik jarayon o‘smirni muammoli shaxs sifatida belgilash uchun emas, balki uning ehtiyojlari va rivojlanish imkoniyatlarini aniqlash maqsadida tashkil etilishi zarur.

2. Muloqot kompetensiyalarini rivojlantirish. Muloqot treninglari, rolli o‘yinlar, munozaralar, guruhiy mashqlar va vaziyatli topshiriqlar orqali o‘smirlarning o‘z fikrini ifodalash, boshqalarni tinglash, nizolarni konstruktiv hal qilish va hamkorlik qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish mumkin.

3. Emotsional kompetensiyalarni shakllantirish. O‘smirning his-tuyg‘ularini anglash, ularni ifodalash, boshqarish va stressli vaziyatlarda o‘zini tutish ko‘nikmalarini rivojlantirish muhimdir. Bunday mashg‘ulotlar o‘smirning o‘z holatini tushunishi, boshqalarning his-tuyg‘ularini hisobga olishi va munosabatlarda muvozanatni saqlashiga yordam beradi.

4. Ota-onalar bilan psixologik-pedagogik hamkorlik. Ota-onalarga o‘smirlik davrining psixologik xususiyatlari, mustaqillikka intilish, muloqot ehtiyojlari va emotsional o‘zgarishlar haqida tushuntirish berilishi lozim. Suhbatlar, seminarlar, treninglar va maslahatlar orqali oiladagi muloqot madaniyatini rivojlantirish, nizolarni konstruktiv hal qilish va o‘smirga nisbatan qo‘llab-quvvatlovchi munosabatni shakllantirish mumkin.

5. Ijtimoiy faollik va jamoaviy faoliyatni rivojlantirish. O‘smirlarni sport, san’at, volontyorlik, ilmiy, ijodiy va jamoaviy faoliyatga jalb etish ularning ijtimoiy moslashuvini rivojlantirishga xizmat qiladi. Jamoaviy faoliyat orqali o‘smirlar mas’uliyat, hamkorlik, o‘zaro yordam, liderlik va ijtimoiy tashabbus ko‘rsatish ko‘nikmalarini egallaydilar.

6. Psixologik xizmat va hamkorlik tizimini rivojlantirish. O‘smirlarning ijtimoiy moslashuvini qo‘llab-quvvatlashda psixolog, pedagog, ota-ona va ijtimoiy xizmatlar o‘rtasidagi hamkorlik muhimdir. Kompleks yondashuv o‘smirning ehtiyojlarini turli jihatdan o‘rganish, mavjud resurslarni aniqlash va yordam ko‘rsatishning izchil tizimini tashkil etishga imkon beradi.

O‘SMIRLARNING IJTIMOIY MOSLASHUVINI RIVOJLANTIRISHNING AMALIY MODELI

Oilaviy muhit va ijtimoiy omillarning o‘zaro ta’sirini hisobga olgan holda, o‘smirlarning ijtimoiy moslashuvini qo‘llab-quvvatlash uchun quyidagi bosqichli modelni taklif etish mumkin.

1-bosqich. Dastlabki o‘rganish. O‘smirning individual xususiyatlari, oilaviy munosabatlari, ta’lim muhitidagi holati, tengdoshlari bilan muloqoti va ijtimoiy ehtiyojlari o‘rganiladi.

2-bosqich. Muammolar va resurslarni aniqlash. Moslashuvga to‘sqinlik qiluvchi omillar bilan bir qatorda o‘smirning shaxsiy, oilaviy va ijtimoiy resurslari aniqlanadi. Bunda qiziqishlar, qobiliyatlar, ijobiy munosabatlar va qo‘llab-quvvatlovchi shaxslar ham hisobga olinadi.

3-bosqich. Individual va guruhiy yordamni tashkil etish. O‘smirning ehtiyojlariga muvofiq individual maslahat, psixologik trening, muloqot mashqlari, jamoaviy faoliyat va ota-onalar bilan ishlash tashkil etiladi

4-bosqich. Ijtimoiy muhit bilan hamkorlik. Oila, ta’lim muassasasi, psixolog va zarur hollarda boshqa ijtimoiy xizmatlar o‘rtasidagi hamkorlik yo‘lga qo‘yiladi

5-bosqich. Monitoring va qayta baholash. O‘smirning muloqot ko‘nikmalari, o‘ziga bo‘lgan munosabati, ijtimoiy faolligi, muammolarni hal qilish qobiliyati va emotsional holatidagi o‘zgarishlar kuzatib boriladi

Mazkur modelning asosiy xususiyati shundaki, u o‘smirni faqat muammolarni bartaraf etishga muhtoj shaxs sifatida emas, balki rivojlanish imkoniyatlariga ega, ijtimoiy muhit bilan o‘zaro ta’sir qiluvchi faol subyekt sifatida ko‘rib chiqadi. Modelning amaliy qo‘llanilishi o‘smirlarning ehtiyojlarini aniqlash, mavjud resurslarni safarbar etish va psixologik-pedagogik yordamni maqsadli tashkil qilish uchun metodik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

O‘smirlarning ijtimoiy moslashuviga oid psixologik-pedagogik qarashlar va omillar tahlili shuni ko‘rsatadiki, ushbu jarayon ko‘p komponentli va tizimli xarakterga ega. O‘smirning ijtimoiy muhitga moslashuvi individual xususiyatlar, oilaviy munosabatlar, ta’lim muassasasi, tengdoshlar guruhi va keng ijtimoiy muhitning o‘zaro ta’siri orqali shakllanadi.

Tahlillar asosida quyidagi muhim jihatlarni ajratish mumkin. Birinchidan, oilaviy muhit o‘smirning ijtimoiy moslashuv jarayonida muhim psixologik resurs hisoblanadi. O‘zaro ishonch, emotsional qo‘llab-quvvatlash, hurmat va ochiq muloqot o‘smirning ijtimoiy munosabatlarga kirishish imkoniyatlarini kengaytiradi. Ikkinchidan, ijtimoiy moslashuvning samaradorligi o‘smirning individual xususiyatlari bilan ijtimoiy muhit imkoniyatlari o‘rtasidagi

muvofiqlikka bog‘liq. O‘smirning ehtiyojlari, qiziqishlari va qobiliyatlarini hisobga olmasdan tashkil etilgan tarbiyaviy ta’sirlar kutilgan natijani bermasligi mumkin.

Uchinchidan, tengdoshlar guruhi va ta’lim muassasasi o‘smirning ijtimoiy tajribasini kengaytiruvchi muhim muhitlar hisoblanadi. Ushbu muhitlarda qo‘llab-quvvatlovchi munosabatlar, hamkorlik va ijtimoiy qabul qilinish o‘smirning o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashga yordam beradi. To‘rtinchidan, ijtimoiy moslashuvni rivojlantirishda o‘smirning faolligini oshirish, uning qaror qabul qilish jarayonlarida ishtirokini ta’minlash va mustaqil fikrlashini qo‘llab-quvvatlash muhimdir.

Beshinchidan, o‘smirlarning ijtimoiy moslashuvini qo‘llab-quvvatlashda individual va guruhiy psixologik yordam, ota-onalar bilan hamkorlik, ta’lim muassasasidagi psixologik muhitni yaxshilash hamda ijtimoiy faoliyatga jalb etishning uyg‘unligi muhim ahamiyatga ega. Shu asosda taklif etilgan amaliy model shaxs, oila va ijtimoiy muhit o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni yaxlit tizimda ko‘rib chiqishga imkon beradi.

XULOSA

O‘smirlarning ijtimoiy moslashuvi shaxs rivojlanishining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, u individual psixologik xususiyatlar, oilaviy munosabatlar va ijtimoiy muhitning o‘zaro ta’siri natijasida shakllanadi. O‘smirlik davrida mustaqillikka intilish, o‘zini anglash, tengdoshlar bilan munosabatlar o‘rnatish va jamiyatda o‘z o‘rnini topishga bo‘lgan ehtiyoj kuchayadi. Shu sababli mazkur davrda ijtimoiy moslashuvni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan psixologik-pedagogik faoliyatning ahamiyati ortadi.

Oilaviy muhit o‘smirning emotsional xavfsizligi, o‘ziga bo‘lgan ishonchi va ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishida muhim rol o‘ynaydi. Ota-ona va farzand o‘rtasidagi ochiq muloqot, o‘zaro hurmat, qo‘llab-quvvatlash va muvozanatli tarbiya o‘smirning ijtimoiy moslashuv imkoniyatlarini kuchaytiruvchi omillar hisoblanadi.

Shuningdek, ta’lim muassasasi, tengdoshlar guruhi, mahalla, jamoaviy faoliyat va raqamli muhit o‘smirning ijtimoiy tajribasini shakllantiruvchi muhim manbalardir. Ushbu muhitlarda mavjud munosabatlar o‘smirning ijtimoiy kompetensiyalari, qadriyatlari, xulq-atvori va o‘ziga bo‘lgan munosabatiga ta’sir ko‘rsatadi

O‘smirlarning ijtimoiy moslashuvini rivojlantirishda individual diagnostika, muloqot kompetensiyalarini shakllantirish, emotsional ko‘nikmalarni rivojlantirish, ota-onalar bilan psixologik-pedagogik hamkorlik, ijtimoiy faollikni

rag‘batlantirish va kompleks psixologik xizmatni tashkil etish muhim yo‘nalishlar sifatida belgilanishi mumkin.

Shunday qilib, o‘smirlarning ijtimoiy moslashuvini samarali tashkil etish shaxs, oila, ta’lim muassasasi va ijtimoiy muhit o‘rtasidagi hamkorlikka asoslangan tizimli yondashuvni talab qiladi. Mazkur yondashuv o‘smirning ijtimoiy munosabatlarda faol ishtirok etishi, o‘z imkoniyatlarini namoyon qilishi, mustaqil qaror qabul qilishi va jamiyatda o‘z o‘rnini topishiga ko‘maklashuvchi muhim psixologik-pedagogik shartlardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Выготский Л. С. Педагогическая психология. – М.: Педагогика-Пресс, 1996.

2. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. – М.: Прогресс, 1996.

3. Бандура А. Теория социального научения. – СПб.: Евразия, 2000.

4. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. – Cambridge: Harvard University Press, 1979.

5. Erikson E. H. Childhood and Society. – New York: W. W. Norton & Company, 1963.

6. Bandura A. Social Learning Theory. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1977.

7. Davletshin M. G. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 1994.

8. Nishanova Z. T., Kamilova N. G., Abdullayeva D. U., Xolnazarova M. X. Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti.